

PODNĚTNÁ ANALÝZA ČESKÝCH HISTORICKÝCH STEREOTYPŮ A PŘEDSUDKŮ O ČEŠÍCH

JIŘÍ KŘEŠŤAN

Pražská rodačka Eva Hahnová (roz. Pleskotová,¹ nar. 1946), působící od roku 1968 ve Spolkové republice Německo,² sáhla po tématu obtížném, v podstatě dlouhodobě aktuálním - minimálně od konce 19. století. Vrací se s různým stupněm intenzity a svým způsobem je dodnes ožehavé. Hahnová se záslužně pustila do analýzy historických stereotypů a předsudků, jež vytvářejí Češi o sobě samých. Je přesvědčena o tom, že „způsoby, jakými se v české veřejnosti mluví o Češích, se projevují nejen v individuálním sebevědomí, ale také v orientaci každého z nás jak v dějinách, tak v současném světě, a spoluurčují proto i naše postoje a jednání“ (s. 19 recenzované práce). Autorka se představuje jako příznavně kritického racionalismu, jak jej reprezentoval například Karl Popper. „Předpojaté obrazy dějin brání věcným a rozumným diskusím o zkušenostech našich předků více než politické okolnosti,“ (s. 9) soudí v úvodu práce. K tomu hned na začátku poznámku – není vždy jednoduché určit, kde se v analyzovaných názorech jedná opravdu o autorovu předpojatost či apriorní soud a kde se jedná o závěr, který autor vydedukoval a který třeba časem bude na základě svých dalších výzkumů korigovat.

Autorka připouští, že její výklad není systematickým a vyčerpávajícím pojednáním. Svou nespornou hodnotu ale text má, proto má cenu se jím zabývat. Ambicí Evy Hahnové bylo nabídnout „exemplární náhledy do dnešních sporů o dějiny se zaměřením na problematiku hanlivých stereotypů o Češích“ (s. 10). Na jednom místě dokonce mluví o tom, že fakticky mapuje především „spor o patočkovské obrazy českých dějin,“ (s. 17), což již leccos naznačuje. Eva Hahnová by patrně

-
- 1 Jako zajímavost uvádím, že v Národním archivu je uložen osobní fond autorčiny matky, novinářky a televizní dramaturgyně Evy Pleskotové, pozdější poradkyně významného a vlivného politika ODS Vlastimila Tlustého.
 - 2 Dodnes si vybavuji, jak inspirativní pro mé uvažování o myšlení o české otázce bylo svého času seznámení s její knihou Schmidt-Hartmann, Eva: Thomas G. Masaryk's Realism. Origins of a Czech Political Concept. München 1984.

označila za emblematický Patočkův výrok o Čechách jako o „společnosti osvobozených sluhů“, kteří se „neosvobodili sami“,³ ale rozhodnutím panovníka, ba co víc, později tito „sluhové osvobození akcí shora propásli příležitost vybojovat si dostatečně samostatným rozhodnutím svou svobodu.“⁴ Na s. 73 Eva Hahnová píše dokonce o módním „patočkovském obrazu jakéhosi duchovně malého českého národa“. Podobné kolektivní stereotypy označuje autorka za příznak v konečném důsledku „intelektuální lenivosti“ a upozorňuje na to, že jejich trvalé používání může ústít v zášť k jiným národům a etnikům, že „za xenofobií [se] mnohdy neskrývají opovrhlivé či nenávislné postoje, nýbrž bezradná sebeobrana jednotlivců a skupin s pocitem ohrožení vlastní důstojnosti následkem rétorického ponižování formou stereotypů“ (s. 20). Takové tvrzení jistě má svou logiku a váhu.

Autorka se zdá být k uchopení tématu recenzované knihy mimořádně dobře připravena – v poslední době spatřily světlo světa její pozoruhodné knihy, v nichž analyzovala anglické a německé (včetně těch, jež pocházejí z myšlenkového okruhu sudetských Němců a jejich potomků) předsudky a stereotypy o Čechách.⁵ Předložená kniha tedy příznačně a symbolicky „uzavírá kruh“ – je důkazem autorčiny odborné i mravní poctivosti, že dané téma neopomenula, byť si jeho otevřením možná u leckoho nezíská oblibu.

Těžiště knihy je v nejnovějším českém historickém myšlení, ale autorka se na některých místech vrací k starším dílům českých historiků a jiných intelektuálů. Nabízí například zajímavé interpretace děl Josefa Pekaře, Emanuela Rádl, Zdeňka Kalisty, Romana Jakobsona, Václava Černého či Alberta Pražáka. Z mladších generací jsou jí evidentně blízcí například historikové jako Karel Kučera, Miroslav Hroch⁶ či Věra Olivová. Přínosné jsou úvahy Evy Hahnové o výkladových sporech kolem osobnosti Edvarda Beneše (srv. s. 174n). V souvislosti s hodnocením Benešovy dějinné role mimochodem postrádám v recenzované publikaci zmínku o Milanu Haunerovi, který objasnil mnohé okolnosti z životní dráhy druhého prezidenta ČSR. Těžiště knihy tkví ovšem v analýze myšlenkových konstruktů Jana

3 Patočka, Jan: Co jsou Češi? Malý přehled fakt a pokus o vysvětlení. Praha 1992, s. 76.

4 Tamtéž, s. 106.

5 Hahnová, Eva: Dlouhé stíny předsudků. Německé a anglické stereotypy o Čechách v dějinách 20. století. Praha 2015. Hahnová, Eva: Od Palackého k Benešovi. Německé texty o Čechách, Němcích a českých zemích. Praha 2014. K těmto knihám můžeme přiřadit i starší publikaci, již autorka připravila se svým manželem: Hahnová, Eva - Hahn, Hans Henning: Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání. Praha 2002. Srv. též Hahnová, Eva: Sudetoněmecký problém. Obtížné loučení s minulostí. 2., rozš. vyd. Ústí nad Labem 1999.

6 Miroslav Hroch se spolu s Václavem Bělohradským zúčastnil prezentace recenzované knihy, kterou organizovala redakce Literárních novin. Ta vyhlásila publikaci Knihou měsíce. Setkání se konalo 30. května 2018 v Literární kavárně Řetězová v Praze. Oba uvedení profesori hovořili o tématech, obsažených ve studii Evy Hahnové, s velkým zaujetím.

Patočky, Václava Bělohradského a konečně i známého Podivenova díla Češi v dějinách nové doby,⁷ resp. hlavně jednoho z trojice autorů, skrývající se kdysi pod tímto pseudonymem – Petra Pitharta. Hahnová si všímá rovněž myšlenek Václava Havla a jemu blízkých intelektuálů.

Jestliže k dílu Václava Bělohradského (i Václava Havla) má Eva Hahnová sice kritické výhrady, ale nachází pro ně rovněž slova ocenění, v Podivenově případě převládají v recenzované publikaci kritické tóny. Kniha Češi v dějinách nové doby je podle Evy Hahnové zpracována ve stylu „apriorního antičechoslovakismu“ (s. 102), přináší „předvědecky“ koncipované výklady“ (s. 111), o nichž prý lze jen obtížně diskutovat. Podivenovu knihu vnímá jako „kolektivistické obvinění českého národa z pomýlení“ (s. 114). Podivenova kniha jistě bude budit i v příštích desetiletích tázání v české historické obci – ze zorného úhlu interpretačního i z hlediska práce s faktografií. Bude však třeba zřejmě s větším odstupem v budoucnu zhodnotit dílo všech tří „Podivenů“⁸ z hlediska jejich osobního vývoje, vnitřní integrity i motivů zahájení a pokračování práce na zmíněné knize. Svědectví Petra Pitharta, že „naše motivace byla nakonec spíše než osvětová či pedagogická, jak jsme si původně předsevzali, existenciální“⁹ je podle mého upřímné a uvěřitelné.

K Patočkovu myšlení o Česích se Eva Hahnová vyslovuje rovněž s jistou skepsí. „Nebyl historikem, nýbrž filozofem, a o Česích vynášel soudy podle svých subjektivních hodnotových a dobově podmíněných orientací.“ (s. 87) Domnívá se dokonce, že Patočka si účelově vybíral různé střípky z českých dějin, jeho texty prý nepřispívají k osvětlování českých dějin. Ve větší míře než u Podivena však autorka přistupuje k analýze Patočkových názorů v jejich historickém vývoji a kontextu. Všímá si například toho, že Patočka byl původně loajální k Masarykovu státu. Obrat nastal v roce 1939. Eva Hahnová klade otázku, „do jaké míry jsou Patočkovy výroky o první republice z roku 1939 výrazem myšlenkových kontinuit autora, do jaké míry šlo o podléhání dobovým okolnostem nebo o pouhý následek záliby pro rozmanité podněty tehdy v Evropě populárního antidemokratického smýšlení“ (s. 67). Domnívá se, že u Patočky nešlo jen o přizpůsobení dobovým okolnostem rozbitého Československa. Reagoval na řadu ideových podnětů a v jeho myšlení lze shledat řetěz kontinuit. Hahnová zkoumá s vědomím historických souvislostí například i Patočkův výrok o spríznění ideje socialismu s českým národním programem, který filosof formuloval v šedesátých letech¹⁰ (s. 70).

7 Podiven: Češi v dějinách nové doby. (1848–1939). 2., opr. vyd. Praha 2003.

8 Vedle Petra Pitharta pracovali na knize historik Milan Otáhal a psycholog Petr Příhoda.

9 Pithart, Petr: Devětaosmdesátý. Vzpomínky a přemýšlení. Krédo. Praha 2009, s. 39. K práci na Podivenovi srv. zejm. tamtéž, s. 36–46.

10 Srv. Patočka, Jan: Náš národní program. Praha 1990, s. 39.

V polemice s Patočkovými a jím inspirovanými úvahami jiných autorů o českém národě nakonec Hahnová postuluje závěr: „Z rozmanitých lidských bytostí sestávající společenství českého národa si nezaslouží, abychom zanedbávali jeho vnitřní různorodost, transnacionální provázanost a dobovou proměnlivost.“ (s. 87) Současné „nářky“ Čechů nad vlastním národem nepřinášejí podle autorky nové poznatky, jedná se spíše o ožívování tradičních hanlivých stereotypů. „Východisko z dnešních kontroverzí nenabízejí zápasy o popularizaci té či oné pravdy o českých dějinách či těch nebo oněch stereotypů o Čechách, nýbrž dialogicky komunikativní přístup k minulosti a respekt pro multiperspektivu jejich výkladů.“ (s. 51) A upozorním ještě na jeden podnět k přemýšlení Čechů o sobě samých: „Čechem se člověk nerodí, nýbrž stává v průběhu socializace, a český národ není entitou se sdílenými vlastnostmi svých příslušníků. Proto nelze k vysvětlení historického dění užívat personifikujících odkazů na povahové rysy národa, jeho emocionální rozpoložení nebo jakýchkoli jiných atributů, známých z uvažování o individuálních lidských bytostech. Český národ je proměnlivým diskursivním společenstvím autonomních lidských bytostí, které od generace po generaci sdílejí komunikativní meziprostor k dorozumívání, nedeterminující však jejich individuální vlastnosti či postoje.“ (s. 248) Z metodologického hlediska jsou tyto podněty jistě inspirativní.

Eva Hahnová v recenzované knize upozorňuje, že Češi nejsou zvláštní a atypičtí v tom, že se táží, „jací jsme“ – činí tak i jiné národy a stejně tak „provincialismus, izolacionismus a egoismus, iluze o jakési lišácké neutralitě, krátkozrakost nebo šovinismus nejsou specifickými vlastnostmi Čechů“ (s. 51). Vyskytují se všude a také u jiných národů jsou hojně kritizovány. Podle autorky český národ, který náleží v rámci Evropy k národům středně velkým, má předpoklady uchopit a intelektuálně vyhodnotit problémy současného světa a svou vlastní minulost. Není tedy podle ní důvod k podléhání negativním stereotypům a pěstovat bezhlavé sebedrskáčství.

Hezky graficky vyvedená kniha s působivou obálkou se snímkem netypicky mile se usmívajícího Edvarda Beneše, jejíž vydání se ujalo renomované nakladatelství Academia, je vybavena německy psaným resumé, soupisem doporučené literatury a jmenným rejstříkem. Zaujme zajisté historiky, filozofy a politology a stane se jim užitečným průvodcem po současném českém myšlení o Čechách, ale i inspirativním podnětem k uvažování o něm. Je napsána hezkým jazykem, takže může být čtena i širším okruhem zájemců o soudobé dějiny a české myšlení.

Hahnová, Eva: Češi o Čechách. Dnešní spory o dějiny, Academia. Praha 2018, 268 s.